

הרב יחיאל מאיר

ירושלים

הנהגות וזכרונות ממורנו הגר"ש אויערבאך זללה"ה

הקדמה

הספדים רבים נאמרו ודברים רבים נכתבו בעקבות הסתלקותו הפתאומית של רבינו הגדול זללה"ה, וכבר תיארו מעט מן המעט ממעלותיו בקודש, גודל עסקו ויגיעתו בתורה, עומק עיונו, ויושר סברתו, תלמידים מופלגים שהעמיד לאלפים ומסירותו הרבה אליהם, גודל יגיעתו בתפילה ודבקתו בקונו כעומד לפני מלך, והיותו אבי יתומים ומרנין לב אלמנות באופן שלא נשמע כמוהו, ועל ריבוי הפנים וההשגות שהיו בו, ורוחב המחשבה הן בהנהגתו, הן כפי שגידל את תלמידיו-בניו.

ואני, מי אני ומה אני, שאבוא לספר אחר המלך, אני שאף אני ראוי להימנות בין קטני תלמידיו, מחמת עצלותי שלא שימשתי כל צרכי, ולא זכיתי לגדול ולשהות במחיצתו, אלא מחמת אאמו"ר הגאון ר' אליעזר שליט"א^(א) שהינו מתלמידיו המובהקים משחר נעוריו עד הלילה המר והנמהר, ורק תקופה קצרה אשר זכיתי לשמוע שיעוריו, ומ"מ רשמתי בזה לעצמי ולחברי מעט דברים שראיתי למרנא רבינו שמואל זללה"ה מאחוריו. ובאו הדברים לידי חברים שביקשו ממני לפרסם את הדברים, ובתחילה סירבתי, באומרי שאין בדברי כל חדש, והרבה דברים שכתבתי אינם משמעותיים כ"כ, ואף מה שכן יש ללמוד הימנו, הרי כל מי מאלפי תלמידיו שזכה להיות במחיצתו יש לו מאות עובדות וזכרונות מעין אלה, ולמה יקפוץ ההדיט בראש, כאשר יש רבים וטובים ממנו, ומ"מ חזקו עלי הפצרותיו, שמלבד הספדים, הציבור צמא לשמוע על רבינו הגדול נ"ע, ואף על

(א). כשבאתי להתקבל ליש"ק, אמר לי 'אתה לא צריך להתקבל, אתה כבר פה, נולדת פה'. והיה מצוי רבות בבית הורי שיחיו, ובילדותי היה אוכל אצלם בשבתות תמידים כסדרם, ואף אני הקטן בילדותי הייתי מזמינו לסיומי משניות שעשיתי, ובענוותנותו ובחביבתו הרבה שהיה מתייחס לתינוקות של בית רבן היה מגיע.

הליכותיו והנהגותיו באופן כללי, וישרו בעיניו הדברים שכתבתי, ולא הייתי סרבן באותה שעה.

ומ"מ אני מדגיש שאין הדברים אלא כפי הבנתי כעומד מן הצד וקולט ממה שראיתי ושמעתי, הן דברים שראיתי בעצמי, הן דברים ששמעתי מאאמו"ר שליט"א, הן דברים ששמעתי מכלי ראשון, ושמא אין הדברים בדיוק כ"כ, ומעולם היה קשה לרדת לסוף דעתו הרחבה, ואף דברים שכתבתי בשמו בהלכה, שמא לא דייקתי, ושמא לא אמר הדברים בהחלט, ועל כן אין בהם אלא ללמד על אופיו וסגנונו באופן כללי, לאלו שלא זכו להכירו [ועל כן אף לא סידרתי אותם יותר מכפי שכתבתי בתחילה, שהרי אינם אלא זכרונות שעלו בראשי לאחר פטירתו, ללא סדר של חשיבות או נושאים].

דברים ששאלתיו בהלכה

א. בצעירותי בליל שבועות טעיתי והזכרתי בתפילה 'ותיתן לנו' את יום חג העצרת הזה, במקום לומר כראוי 'את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו', ושאלתי אותו האם צריך לחזור והשיב שכיון שיש גם עצרת של פסח ושל סוכות, אין היום מסויים², ולא יוצאים כך יד"ח [ואני שאלתי מצד מה שהשם 'עצרת' לא כתוב בתורה, אך לא זה היה הטעם לתשובתו]

ב. כשגמרתי לכתוב את הס"ת שלי שבביתי, שאלתיו אם בית שיש בו ס"ת, ראוי שיהיה לו הנהגות מיוחדות של קדושה, או לכל הפחות בחדר שבו הוא נמצא, והשיב לי שמכך שכל אחד צריך שיהיה לו ס"ת בבית, עולה שאי"צ שום הנהגות מיוחדות.

ג. שאלתיו לגבי רחיצת תינוק [בן מעט יותר מחודש] בחמין ביו"ט, מפני שלא הרגיש כ"כ טוב [אף שכמובן לא נשקפה שום סכנה לחייו], למרות שכנגד המים היוצאים מהדוד שמש נכנסים מים אחרים המתחממים, והם אי"צ ליו"ט, והתיר,

ב. אמנם יש להעיר שכיון שאומר 'העצרת הזה', הרי מסיים שמתכוין לעצרת דשבועות ולא דפסח וסוכות, ויתכן שס"ל דכיון שמצד נוסח התפילה אינו מסויים שעומד ביום זה, הרי מה שמצוי בפועל ביום זה אינו מתקן את הנוסח.

והיה נראה שהוא סובר שאין בזה איסור כלל, אף אם לא היה מדובר בתינוק [אמנם הוסיף לזרז אותי שלא להחמיר כלל כשנוגע הדבר לתינוקות].

ד. שאלתיו שלכאן' אין איסור בורר כאשר אדם ממין סכו"ם או משחקים, מכיון שאין מיון זה מתקנם וקובע את צורתם באופן שונה, שהרי למחר יפזרו אותם שוב, ואמר לי שגם אם נראה כן לפטור מדאורייתא, קשה להתיר לכתחילה אפי' מדרבנן, והוסיף 'אבי מורי זכרוננו לברכה היה אומר שמלאכת בורר היא מלאכה שאינה מבוררת'.

ה. בשנת האבילות של אאמו"ר על אביו זצ"ל, שאלתיו אם הא דאסור לשאול בשלמו של אבל, האם היינו דווקא 'שלום', אבל בוקר טוב וכדו' מותר. ואמר שודאי מותר, ואף סתם אמירת 'שלום' לבד, כנהוג בזמננו, מותר, ולא דיברו אלא על שאלה בשלמו, ולא על מילת נימוס בעלמא.

ו. בליל פסח שאלתיו על בני נ"י, שהיה בן שנה, והיה אוכל כבר חתיכות לחם כזית [של זמננו] בכא"פ, וכתב הרמב"ם (חו"מ ו, י) שתינוק היודע לאכול פת מחנכים אותו למצה, ושאלתיו אם אני צריך להכין לו מצה רכה בשביל שיוכל לאכול כזית, והסכים מאוד עם עצם הדבר, שצריך להקפיד על חינוך בכל תינוק שיכול לאכול פת, ואמר לי להשרות לו את המצה במים, וכך צריך לעשות אפי' מי שנוהג לא לאכול שרויה, שהרי מחוייב הוא מדין חינוך להאכילו מצה. ושאלתיו מה בדבר מצה רכה, ואמר 'האשכנזים לא נהגו לאוכלו', והראיתי לו במשנ"ב (תסא, סקי"ג. ועוד) שכותב הלכות לגבי מצה רכה, ונראה שהיה נהוג אצלם, וחזר שוב ואמר באיטיות דווקאית 'האשכנזים לא אוכלים מצה רכה' [ומסתמא זה היה בעיקר כי רציתי לחייב את זה לחינוך, אך יודעני בכמה וכמה אשכנזים בני ביתו, שראה אותם אוכלים בקביעות מצות רכות בביתו ולא מיחה בהם כלל, וכן לא מיחה באאמו"ר, כשסיפר לו שעשה מצות רכות למצות מצוה].

ז. הייתי לידו כאשר הרב שלום יוסף גלבר סיפר לו על הבעיה שהתעוררה בהדלקת גז ביו"ט, שיש בזה גם זרם חשמלי כל שהוא, ואמר 'זה כלום, זה כלום', וכאשר הוסיף הרב גלבר עוד לתאר על הזרם, חזר שוב 'זה כלום, זה כלום'.

ח. שאלתיו שלכאן' אי"צ לקרוע חליפה [על מתו או על ירושלים וביהמ"ק] משום שהיא אינה מכסה את הלב, וגדר הקריעה הוא עד שיגלה את ליבו, וכשם שאי"צ

לקרוע מכנסיים או בגד אחר שאינו כנגד הלב, ובתחילה הרהר בזה, שהרי לעיתים סוגרים את החליפה כדי להגן מהקור, ואמרתי לו שהרי רוב בנ"א הולכים עם חליפה פתוחה וגם אינו מיועד לכסות את הלב, והסכים עימי ואמר לי שזו סברא גדולה, ושאלתיו האם יש להקל כך למעשה, ואמר שעל מתו נהגו כבר לקרוע, אבל זה יישוב נכון למנהג שעל ת"ח ועל ירושלים ומקום המקדש נהגו לקרוע רק את החולצה, ובזה יש להקל.

ט. שאלתיו דלכאור' התשמיש הוא ענין מהותי שתלוי בדירה, וא"כ מפני מה לא חייבוהו בסוכה, כאכילה ושינה. ואמר שזו שאלה עצומה, ומעולם נראה לו שאיה"נ, וכל מה שלא חייבוהו משום שקשה לעשות סוכה צנועה לגמרי, ולא יהיו יחד באופן הראוי, והוסיף שודאי המקפיד לשמש בסוכה קדוש יאמר לו [אמנם אח"כ התבוננתי בזה בענ"ד, שהרי אם אמרו ב' כהלכתן וג' אפי' טפח, הרי שבצורה מהותית אין דירה זו שייכת לענין התשמיש, אלא צורת הסוכה היא שהיא כעין מרפסת מוצלת של האדם, אך ודאי דאף דרך הדירה בה היא שיש לה חדר פנימי סמוך, ששם עושים את הדברים הצנועים].

י. שאלתיו שיש היום קראים בירושלים, וא"כ יש ודאי 'אינו מודה בעירוב', ופוסל את העירוב ולא מהני שכירות ועירוב [ודלא כהחזו"א (אור"ח סימן פז), שכתב שאינם מצויים בינינו, ואכמ"ל], ולעצם הדבר לא התייחס כ"כ, רק אמר 'אני בין כה איני מתיר לטלטל, ולא דווקא משום זה, אלא בעיקר משום שא"א לסמוך על תנאי ס' ריבוא כפשוטו', ואמר שחזקה מאוד בעיניו ראיית המשכנ"י מנינוה, שכתוב עליה שהיא 'עיר גדולה מאוד לאלהים ויש בה יותר משנים עשר ריבוא', הרי שעיר גדולה מאוד זה י"ב ריבוא, וא"כ ודאי שירושלים לא הייתה גדולה ה' פעמים מנינוה, וכן כל המקומות שכתוב בסתמא ס"ר.

יא. שאלתיו בעוקר ברה"ר והולך ד"א וחוזר למקומו ומניח במקום שעקר, ואמר שפטור [ופשוט, אלא ששאלתי משום שהיה מי שאמר שגדר מעביר ד"א ברה"ר אינו תלוי בתוצאה, שמעביר למקום אחר, אלא גדר האיסור הוא בעצם מעשה ההעברה ברה"ר].

יב. שאלתיו על מקום שאינו מוקף מחיצות, ויש שם מקום התוועדות לרבים, כגון לתפילה או למשחק, אכילה או נפישת וכדו', ואינו מיועד כלל למעבר והליכה,

אם מיקרי רה"ר או לא, והרהר בזה זמן מה, ואמר שמסתבר לו שאין רה"ר אלא ב'דרך רה"ר'.

יג. שאלתיו על מים שהורתחו כל צרכם לשתייה, וכעת רוצה האדם להמשיך ולהרתיחם בכדי לפסטר אותם, אם מיקרי שיש בזה תיקון חדש, שחייב עליו משום מבשל, ואמר שחייב, ושאלתי שהרי אין התיקון נראה, ואמר שכיון שיש כאן תיקון שטורחים לעשותו מיקרי תיקון, ואף שאין רואים את זה.

יד. היה רגיל בקביעות להיפנות למ"ר כשהוא עטור בתפיליו, וכד' כל הראשונים, דלא כרמב"ם [ע' ברכות כג. ובראשונים שם וברמב"ם תפילין ד,יז ושו"ע מג,א], ובד"כ היה זה במשתנות, שודאי שאין להם דין ביה"כ שיש לחשוש שיפנה בהם, ופעם אחת ראיתיו אף בשירותים רגילים, כאשר הדלת פתוחה, וכנראה הוה ס"ל שכשהדלת פתוחה אין חשש שיפנה בהם [ומסתבר הדבר מאוד].

טו. הגעתי אליו עם אברך שאשתו הייתה מעוברת, ונתגלתה אצלה מחלה נוראה ל"ע, והרופאים רצו לעשות לה טיפול שיש סיכוי של 40-50% בלבד שיצליח, ולאידך גיסא יש סיכוי קטן שתשרוד בלי הטיפול עד אחרי ההריון, ואמר מיד שיש להפסיק את ההריון ולא לחוש [ופשיטא ואיצ"ל שאין ללמוד מזה כלום למעשה, שהרי וודאי שנושאים אלו צריכים שאלת חכם ומומחה בכל מקרה לגופו].

טז. שאלתיו אם בביאה שניה, כשיש מעט דם של שיירי פצע הבתולים, האם גם בזה נאמרה התקנה של דם בתולים והאשה תהיה טמאה מדרבנן, או שזה כדם מכה, ואמר שאם זה מעט, כשיפשוף של פצע בדופן הנרתיק [ודם הבתולים עצמו יצא כבר בביאה ראשונה], דינו כדם מכה ואי"צ להמתין כלל, והוסיף להזהירני שלא תבדוק שם.

יז. שאלתיו אם מינקת, כשיש לה ראיות לא סדירות, צריכה לחוש לעונה בינונית, שהרי בהגדרה אין היא בכלל סתם נשים, שדרכן לראות לל' יום. והאריך לי בעניין, כמה תמוה שהשו"ע העתיק את עצם הדין של עו"ב, כאשר כל הראשונים לא כתבו דין זה מלבד הרשב"א, ומוכח דלא ס"ל כן, ואינו פשטות הסוגיא. אמנם, למעשה לא היקל אלא ביום ל"א ולא ביום ל' [וצל"ע].

יח. שאלתיו אם הרואה כתם צריכה בדיקה, שמא יש לה דם באו"מ, ואמר שאינה צריכה, וניסיתי לדון עימו בזה להצריך, ולא הסכים כלל.

כמה זכרונות ועובדות

א. סיפר לי אברך שהציעו לו בת של ת"ח שהתעסק עם פשוטו של מקרא וברעיונות הפשטניים היוצאים מהמקרא ומוסר על זה שיעורים לרבים, ובא האברך לשאול את הגר"ש שאומרים על אותו ת"ח שהוא קראי. שאל אותו הגר"ש 'מתי הוא עושה שבועות?' כשנענה שכמו כולם [כמובן...], אמר 'אם כך הוא לא קראי, זה בסדר'.

ב. סיפר לי אברך שהיה להוט אחרי ספרי האחרונים ז"ל, והגר"ש ניסה למתן את זה, ופעם אחת בעת עומדו ליד ארון הספרים בישיבה, רץ לשם הגר"ש ולקח גמרא מהארון, ואמר לו בזה"ל 'למדתי היום הרבה אחרונים, צריך קצת לנקות את הראש עם כמה דפי גמרא'.

ג. בשיעורי משניות בישיבה [כל יום אחרי התפילה] כאשר הרע"ב פירש משנה ע"פ הפירוש הדרשני של הגמרא, היו פעמים שהיה מהרהר בקול 'זה הפשט? הרי כתוב כאן כך וכך', ומיד היה כאילו חוסם עצמו ואומר 'כל דבריהם כגחלי אש' והרבה כיו"ב [ונראה שרצה לחנך לקרוא את המשנה אף בהבנת הפשט, וכמו שמצינו ברמב"ם ובגר"א].

ד. באחד מימי בין הזמנים, ראה אאמו"ר בחנות ספרים את הספר 'קיצור הכוונות להרמח"ל' בהוצאה החדשה, ואמר לעצמו שודאי הגר"ש יהנה מספר זה, וקנה לו את הספר, וכאשר חזר מחנות הספרים סר לביתו של של הגר"ש להביאו לו, ובדיוק ראה את בני ביתו ממהרים והגר"ש פונה לצאת מביתו, ואמרו לו שבדיוק היו צריכים עכשיו לצאת לנופש, והכל היה מוכן לצאת, אך הגר"ש פתאום רצה לצאת לחנות ספרים לקנות את קיצור הכוונות לרמח"ל, שיהיה לו לעת שהותו בנופש, ומיד אמר לו אאמו"ר שעכשיו קנה לו את הספר ['רצון יראיו יעשה'].

ה. פעם נגשתי אליו בליל שבת [כשהיה באמצע ללמוד ספד"צ] לדבר על סוגיא בנדה, וזה היה אחרי תקופה שדברתי איתו על סוגיות בשבת ועירובין, ואמר לי

בענוותנותו 'אתה גורם לי חיזוק שאני לא יכול לשקוע במסכת אחת. צריך ללמוד עוד מסכתות'.

ו. בבר מצוה של אחי לפני שנתיים, כאשר נכנס לאולם, מיד נעצר בכניסה ושאל איפה המזווה, ובאמת התברר שלא היה שם מזווה, כאשר אולם זה כבר היה בשימוש וכבר היו שם אירועים רבים ולא שמו לב לזה, ולא המשיך להיכנס עד שעמד על כך שיאמרו לבעל האולם לעורר אותו על זה. ובאמת שם לב לזה מחמת שהיה זהיר מאוד במה שכתב הרמ"א (רפה, ב) שכשאדם יוצא מן הבית או נכנס אליו יניח ידו על המזווה [ובד"כ היה מניח ידו על המזווה ולא היה מנשק^ג].

ז. באירוסין שלי אמרתי לו מהלך שלי, לבאר רמב"ם ורשב"א לשיטתם בג' מקומות, וכאשר דבר זה לוקח לי לאומרו לפחות כעשר דקות, אך למעשה לקח לי בערך דקה וחצי לומר לו, כי בכל דבר מיד קלט מה אני רוצה לומר, וכל רמב"ם שהתחלתי לומר הבין מיד מה אני רוצה להוציא ממנו, ואני זוכר שהוסיף בזה עוד כהנה וכהנה, אך לא הייתי מרוכז ע"מ לקלוט ולשמר.

ח. בשלום זכר לבני שלמה ידידיה נ"י שאל על הפסוק 'ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם' שהרי משה כתב את כל התורה, ומה החידוש בפסוק זה, ואמר שמתקשה בזה מאוד [אמנם י"ל בפשיטות שה' אמר לו לכתוב בתורה את מה שכתב לפני כן, שלא מצד כתיבת התורה].

ט. בהיותי כבן י"א-י"ב הגעתי לבית מדרשו בליל שבת בדקות שקודם לשקיעה, והוא עמד שם לבדו ואמר קבלת שבת בדבקות, כדרכו, ורציתי להדליק המזגן, ולא שמתי לב שכבר נכנסה שבת, וכמעט שהדלקתי, ומיד רץ אלי במהירות ואחזני ואמר לי 'שבת, שבת'.

י. בילדותי הייתי משתובב הרבה פעמים בבית מדרשו, ופעם אחת רצתי ונפלתי עליו, ואמר לי בבדיחותא 'מה יהיה איתך... הרי אתה בכור וכשיבנה ביהמ"ק, יש שיטה שתחזור כהונה לבכורות (אוה"ח במדבר ג, מה), אתה תעשה שם בלגן תשפוך את כל הדם תפסול את הקרבנות... אתה צריך ללכת יותר לאט'.

ג. נראה לי שאם רק מניחים היד ולא מנשקים יותר נוטים לזכור מה שכתוב בתוכו, וכמ"ש הרמב"ם (מזווה ו, יג), שזיכור יחדו ה' ואהבתו, משא"כ כשמנשקים שנהיה לזה יותר צורה של נישוק חפץ קודש, ופחות נוטים להתבונן.

יא. פעם אחת בקבלת שבת הייתי עם חליפה על הכתפיים, וניגש אלי ולחש לי 'לא כך אומרים קבלת שבת'.

יב. סיפר לי אאמו"ר, שבהיותי כבן 5 בניתי ב'לגו' בשבת בבוקר, ונכנס הרב לביתנו וראה אותי משחק. הוא שאל אותי 'מותר לבנות בשבת?', אמרתי לו 'זה בכאילו!', ומאוד נהנה מזה, כאומר 'חבל שהלמדנים לא מסבירים את זה בפשטות כזו, בלי כל הסברות המורכבות'. וכן פעמים רבות היה שואל ילדים שאלות בסגנון זה, אפי' בטעמי המצוות, והיה נהנה מדבריהם [שמעתי ששאל ילד למה לא צריך לשחוט דגים, והילד ענה לו 'כי אין להם ראש והם בכלל לא מדברים', ובאמת תשובה זו מתאימה לסוגיה בחולין כזו, לפסוקים שלומדים משם את מקום השחיטה].

יג. היה משתדל מאוד בשמחת חתן, ובחתונתי רקד זמן רב מאוד לפני, וכמעט שלא הניחני לרקוד, אלא הושיבני ורקד לפני, ובאופן שאח"כ כל החברים אמרו שר' שמואל עשה את עיקר השמחה.

יד. בבוקר יום חתונתי, לאחר התפילה, ביקשני לברך אותו, ויראתי ולא פציתי פי, וכאשר דחק בי שוב ושוב, אמרתי 'שה' ירבה את גבול הראש ישיבה בתלמידים', ונהנה מאוד מהברכה.

טו. שאלתי אותו לגבי אברך שיש לו מעמד מיוחד בכולל שלומד בו, שכתב הרבה נגד דברים בסיסיים ביותר בעיקרי האמונה, והסתיר את הדבר מחברי הכולל שלו, ונודע לי מזה, האם לגרום לפיטוריו מהכולל [הייתי יכול לעשות זאת בקלות רבה]. ואמר לי שכל מה שיקלקל ע"י כתביו, לא יגיע לקלקול שייווצר אם תעשה ע"ז מלחמה, או אם ירגיש שהרחיקו אותו מהכולל. ולכן הטוב ביותר זה לנסות להורידו מגדולתו באופן אקראי, בלי שאף הוא ישים לב לזה. וסיפר לי בכאב על עוד מקרה מעין זה שהגיע אליו, ושם היה זה בן שסיפר לו על אביו.

טז. סיפר לי אברך שדיבר עימו לפני עשרים שנה על שאלות שהתעוררו אצלו באמונה בענייני המקרא, ואמר לו שפעם היה מתעסק בזה, אבל עכשיו אינו יכול לעסוק בזה, ושילך לגרי"ש זילברמן זצ"ל או להבחל"ח להגר"ל מינצברג שליט"א.

יז. במוצאי פורים לפני יותר מעשור, בהיותי בערך בן 15, נכנסתי אליו לחדר [כשהוא שוכב ולומד] עם אאמו"ר, כשהוא עדיין בשיכרותו, ואבי בכה לו שהפסיד

את מה שהוא דיבר בסעודה, ודיברו בקבלה בענייני פורים, ואני בקטנותי חשבתי שיש לי מה להתערב, והבאתי ראיה לאיזה ענין שם מאיזה זוהר שהנפה"ח מביא, הוא צחק ונהנה מזה וענה לי או סייע לי [איני זוכר בדיוק]. אח"כ, בהיותי משועמם בחדרו, התחלתי לפתוח את דלתות ארונות הספרים, וראיתי שיש שם כרכי דרכי שמואל שלא ראו עדיין אור עולם, ורציתי לפתוח את הספרים לראות, ומיד ששם לב לזה אמר לי לסגור את הארון 'עכשיו לא פסח, לא צריך לנקות את הספרים...'.¹

יח. אאמו"ר היה לומד עימו ירושלמי זרעים, ופעם אחת כאשר הגיעו לתיאור עסיסי בירושלמי על אמוראים שאכלו תאנים (וכעין מה שיש בבבלי ברכות מד.), אבי התאונן על כך שהיום גנבו לנו את הפירות האלו, ולא נותנים לנו לאכול אותם, ואמר הגר"ש לי לא הצליחו לגנוב... ובאמת היה אוכל בקביעות תאנים, ומלבד מה שהיה לו בזה כמה וכמה נימוקים להיתר. אמר לאבי שפעם אחת הוא קנה חבילת תאנים ובדק את כולם כפי ההוראות המקובלות, עם השרייה במים וכו', ולא מצא שם תולעים. ולפני כמה שנים, כשאאמו"ר לא חש בטוב בחג הסוכות בא לבקרו, והביאו לפניו תאנים ובדק אותם כפי שרגילים לבדוק תמרים בפתחה בעלמא, ואכל.

יט. פעם אחת ראה אצל אאמו"ר את ספר החזיונות של מהרח"ו, ואמר לו שלא מתאים לו להחזיק כזה ספר, ושאל אותו הרי הוא זה שכתב את העץ חיים, וענה שבדברים אלו האדם מושפע יותר מהתרבות המקומית וזה לא כ"כ חיסרון בו. ואמר לו שכמו שהרמב"ם סבר על כל סיפורי השדים והסגולות שהם הבל ורעות רוח, ובכל אופן זה לא הוריד לו מאומה מהערכתו לאמוראים שהביאום, משום שאלו היו האמונות המקובלות.

כ. אברך ליטאי התקרב לחסידות ברסלב ורעיונותיה, וחמיו סבר שברסלב זה ע"ז, ועל כן החליט לנהוג בחתנו כמנהג עע"ז, לא הרשה לו ולמשפחתו לבקרם בביתו, וניתק קשר לחלוטין, והורה כן אף לשאר הגיסים בצורה חזקה מאוד. הגיס בא לגר"ש ושאלו מה לעשות, אמר לו הגר"ש שח"ו להרחיק אותו, ויותר חייבים לקרב אותו שהרי חסר לו את הבית של השווער, ולא ישמעו לשווער בזה. שאלו אותו אם הנוסח 'הריני מקשר' זה ע"ז, ואמר שאם היו חושבים ברצינות על מה

שאומרים אז אולי, אבל הכל אצלם זה 'בחינות'. ואח"כ, לפני שהגיס יצא ממנו, אמר לו אבל אתם גם צריכים להיזהר מהגיס מלהיות מושפעים ממנו, כי באמת יש שם דברים חמורים.

כא. הבר מצוה שלי הייתה בין פרשת בשלח ליתרו, ואני אז דברתי עימו שיהיה בשבת בר מצוה שלי, ואמר שיוכל רק בפרשת יתרו, ועל כן דחינו את העליה לתורה ואת ה'שבת הבר מצוה' לשבת זו. וסיפרה לי אימי שתחיה, שבאמצע שבוע זה היה אי מי מקרוביו שהזמינו לשבת שבע ברכות של משפחתו, והגר"ש אמר שכבר הבטיח לי ואינו יכול לבוא, הלה הלך לאבי וביקש ממנו היות וזה רק בר מצוה ואצלם זה חתונה אם יסכים לוותר על השתתפות הגר"ש, ואבי הסכים בשמחה [ובפרט שלי תהיינה שמחות נוספות שישתתף בהם, כפי שאכן היה], וכשחזר הלה לגר"ש, אמר לו הגר"ש שהרי הילד לא הסכים, והוא לא יכול להסכים, ואח"כ כשראה את אבי שאל אותו באיזה זכות הוא הסכים, 'הרי הבטחתי לילד, ואי אפשר לאכזב אותו', ואכן השתתף בשבת הבר מצוה שלי.

כב. בשבת בר מצוה של אחי שמואל נ"י, היה שם יהודי זקן מרוקאי ששר פיוטים רבים בהברה ספרדית, ואף אחד לא הכיר הפיוטים מלבד הגר"ש, ששר עימו יחד, ואף תיקן אותו על טעויות במילים או במנגינה.

כג. שמעתי ממנו פעם בהבלעה, על הראב"ד שכתב על הרמב"ם (פ"ג מתשובה ה"ז) בענין ההגשמה ש'כמה גדולים וטובים ממנו' האמינו שהקב"ה גוף ו'למה קרא לזה מין', שהסיבה שאותם 'גדולים וטובים' ככה סברו, שבאמת בצורה זו חווים את הקב"ה בצורה נכונה וחיה יותר, ולא בצורה פילוסופית מופשטת, ואף שזה לא האמת אך כך היא ההתייחסות, ולכן גם התנ"ך והקבלה משתמשים בדווקא בלשונות של הגשמה. ותוכ"ד דיבור מיד חסם עצמו ואמר שרבינו הגדול הרמב"ם כבר קבע לנו את עיקרי האמונה שאין להרהר אחריהם [וכוונתו מובנת].

כד. ראיתי אותו במירון בר"ח ניסן תשע"ד [במנחה קודם חתונת ר' חיים אהרן גרינהוז], והיה זה באמצע המאבק על ענייני הגיוס, כאשר לחם בכל כוחו, כידוע, ועמד שם מפקד צה"ל דתי, שראה רב זקן שרבים מסתופפים סביבו, ומיד ניגש אליו לספר לו שהוא מפקד בצה"ל והוא עושה כך וכך ואחראי על כך וכך, ורוצה ברכה, והגר"ש בירכו בחמימות גדולה.

כה. אמר לאאמו"ר על ספרו של הגר"א וינטרוב 'התקופה בסערת אליהו' שדבריו מחודשים מאוד, והפשטות לא כך [וידועה הסכמתו לספר אחרית כראשית של ר' אריה שפירא].

כו. כידוע שבתקופת ה'התנתקות' ניסה הרבה להשפיע שמפלגת 'יהדות התורה' תתנגד לזה ותפרוש מהממשלה, ולא עלתה בידו, וזכורני מאז שאמר לבחורים ששאלו אותו ש'צריך לקרוע שערי שמים להעביר את הגזירה'. והיה אצלו אז ר"ש לורנץ ז"ל, שדיבר עימו בעד ההתנתקות, והגר"ש אמר לו משהו בסגנון 'הרי אתה אדם חכם, אתה לא מבין שעוד מעט יירו משם טילים?' [שמעתי מנכדו של הר"ש לורנץ. אמנם התנגד לענין אף מצד ייקרת ארץ ישראל בעיניו].

כז. אברך בא לשואלו, שחברה של אשתו שנתגרשה הרבתה להסתובב אצלם בבית, באופן שכבר מפריע לצורת הבית התקינה, שאל אותו איך לנהוג עימה, ואמר לו שישתדל למשוך את זה עד קצה האחרון ולתת לה ככל האפשר, ואמר שצער הגרושה גדול בהרבה מצער האלמנה, שאלמנה אפי' אם כל חייה עם בעלה היו במריבות, לאחר מותו מרגישה צער על בעלה אהובה שאיננו, ואילו גרושה, אפי' אם נהנתה עם בעלה כל חייה ובסוף נתגרשו מחמת קטטה שהתפוצצה, מרגישה שכל ימיה הייתה נבגדת, וצריך הרבה יותר לרחם עליהם.

כח. סיפר לי אברך מתלמידיו ומתלמידי ר' יוסף שרייבר, שכידוע נחלק מאוד לעזרתו מול הקמים עליו ועל דרך לימודו, שהגר"ש אמר לו עליו שבלי להיכנס לעצם דרך הלימוד, הוא יותר גדול בחכמתו וביגיעתו בתורה מכל מתנגדיו, ואמר שאם אותם אלו שמנסים להשתלט על הדור ולהכתיב איך ללמוד ואיך ללמד, לא היה לנו היום לא את הגרש"ש ולא את החזו"א, והוסיף 'וגם אני הקטן לא הייתי...!'

כט. סיפר לאאמו"ר שבילדותו, בתקופת השואה האיומה, מאוד היה איכפת לו השתיקה היחסית בענין אצל ציבור היראים, ומאוד בער בליבו על שממשיכים בסדר היום כרגיל [עי' בזה דברים כדרכנות במש"כ אביו הגאון זללה"ה בהקדמה למעדני ארץ על שביעית בשנת תש"ה] והיה מנסה לרחרח מעבר לגדר בעיתונים וכו' מה קורה שם.

ל. אמר שכשעבר ליד בית העם (הסמוך לשערי חסד) ושמע ברמקולים את משפטו של הצורך אייכמן ימ"ש, והבין את דבריו בגרמנית, דרך שפת האידיש, יצאה לו כל הקדושה משפה זו. וכשנפתח ת"ת חכמת שלמה ולמדו שם באידיש שאל אותו אאמו"ר על זה, ואמר לו שהוא אין לו בזה שום ענין 'הם רוצים את זה', ואמר לו הגר"ש שאינו אוחז מהצורה הזו, שלומדים את השפה דרך לימוד התורה.

לא. סיפר לי אאמו"ר שדיבר עימו על המכוונים כוונת הרש"ש בתפילה, שהתבטא מאוד נגד זה, שהתפילה אינה צריכה להיות בצורה של לימוד, אלא בצורה של תחנונים.

לב. דיבר עם אאמו"ר נגד הנהוג בבריסק לקרב קרובי משפחה, אפי' שבדעותיהם הם מהרסי היהדות, ושיבח את אחד מגדולי ירושלים, שניתק קשר עם אחד ממשפחתו מחמת עניינים אלו.

לג. אאמו"ר דיבר איתו פעם על הצעה לנסוע לחו"ל לאסוף כסף לכולל של סבי זצ"ל. ואמר לו הגר"ש, 'גדולי ירושלים ר' יעקב משה (חרל"פ) ור' הירש מיכל (שפירא) זכר צדיקים לברכה, באו עד פת לחם בכדי לא לצאת מהארץ'.

לד. סיפר לי אאמו"ר שפעם הגיעה לידו ספר של שיטה מסויימת בענייני מוסר, ושאל את אבי 'אתה מבין מה כתוב פה? מה הם רוצים להגיד?'.

לה. סיפר לי אברך שהתייעץ עימו בארוכה לאיזה ת"ת לשלוח, אם לת"ת רגיל או לת"ת בשיטת 'זכרו', ואחר שהרבו בזה צדדים לכאן ולכאן, כאשר קם ללכת, אמר לו הגר"ש מסתמא אם לי היו בנים בסופו של דבר הייתי שולח אותם לזילברמן... ופעם אמר לאאמו"ר שהוא מקנא בהם על רמת הבקאות שלהם בכ"ד ספרים, ומאידך מיד הוסיף לבקר את חסרון העיון בתלמוד.

לו. שנה אחת בחג הסוכות, כשישבתי עם אאמו"ר בסוכתו, דיבר על כך שהיה ראוי להדפיס את כל התנ"ך רק עם פתוחות וסתומות, בלי סימני הפרקים שהוסיפו הנוצרים, והוסיף שזה שווה, למרות הבלבול מחמת שכל ציוני הפסוקים בכל הספרים הם לפרקים אלו, ורק בסוף התנ"ך יציינו את ההתאמה לפרקים אלו.

לז. בבר מצוה שלי, בכל פעם שהחלו לשיר באמצע הדרשה השתיק את השרים, ולא נתן להפריע בשירה עד שסיימתי את דרשתי, כשהוא מקשיב בריכוז מלא, ואף בתמונות רואים אותו מתעמק במחשבתו תוכ"ד.

לח. בבר מצוה שלי נתן לי את ספרו דרכי שמואל, אך בשנים האחרונות כבר העדיף לא לתת ספר זה, מחמת שהמלאי החל לאזול, והעדיף לתת את ספרי השיחות 'אהל רחל', אמנם לאחי הקטנים נ"י, נתן בכל אופן דרכי שמואל משום שזכר שבבר מצוה שלי נתן לי דרכי שמואל (לאחר שחלף יותר מעשור!), ובשביל שלא תתעורר קנאה בין האחים, שירגישו שקיבלו פחות.

לט. אחד מידידי שאל אותי על הבראשית רבה (פרשה סד) שבימי ר' יהושע נתנו הרומאים רשות לבנות את ביהמ"ק והתחילו לנסות לבנות, עי"ש, הרי רש"י בסוכה כותב שביהמ"ק יירד מהשמים? וענה לו 'לפי רש"י זה אכן כך אבל אותנו זה ודאי לא פוטר'.

מ. בהגיעי לגיל 3 לקחה אותי אימי לספר לגזוז שערותי (ללא כל טקס מיוחד), וכשהיינו בדרך לספר ראיתי את הגר"ש ורצתי לספר לו שהולכים לגזור לי את ה'קוקו'... והגר"ש שהיה מבני ירושלים קרא לאימי, ואמר לה ש'לא ככה עושים חלאקה', אלא תחזור הביתה ותעשה סעודה, ואז גם הוא יגיע לגזור [אגב, זכורני כמה פעמים כאשר היו מגיעים אליו לחלאקה, היה מתחשב מאוד בהורים שרוצים תמונות, ועוזר להם שיצלמו אותו].

קווים לדמותו

אחר שכתבתי מעט מזכרונותי, אולי אנסה לחתום בכמה קווים לדמותו באופן כללי, כפי שראיתי והרגשתי, וכמו שכתבתי בתחילה, כבר רבים וטובים ממני עשו את זה, ובכל אופן א"א בלא חידוש, וכמובן אין כאן התיימרות להגדיר ולהקיף אותו, ואף לא להאריך בכל גדולתו, אלא לכתוב כמה נקודות שמגדירות את ייחודיותו, כפי שראיתיה בעיני הקטנות.

באחד הימים שאחר הסתלקותו הפתאומית לשמי מרום, כאשר הלב אינו מסוגל להפסיק מלהרהר בו, עלה בליבי פסוק שהרגשתי שמאוד מגדיר את אופיו 'ובניהו בן יהידע בן איש חי (כתיב חי וקרינן חיל), רב פעלים, מקבציאל, הוא הכה את שני אריאל מואב, והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג' (שמואל ב' כג, כ. דברי הימים א' יא, כב).

אפשר לומר שהמאפיין העיקרי של רבינו הגדול זללה"ה, שהוא היה 'בן איש חי', כל כולו היה חיות, חיות של עבודת השם, חיות של יגיעה בתורה, חיות של חסד, חיות של הבנה וסברא, וכן הרבה הרבה חיות של אנושיות בכל מאפייניה, הן ביחס לאנשים ולבטיהם, הן ביחס להנאות העולם, הן בהתעניינות בכל דבר, ביחס חי לכל דבר, ועוד ועוד, באופן כללי ניתן לומר שלא הייתה מערכת חיצונית שיכלה לכפות עצמה על מהלך נפשו וחייו הטבעיים והמקוריים, על ליבו המרגיש^ד, לא הערכתו לפלוני ולא היותו במפלגה אלמונית, ואף לא סדרי ישיבתו, הוא התנהל עם חייו והרגשותיו כפי שהם, בלי ניסיון לצמצמם או להכחות את אורם. 'בן איש חי'.

ומאוד היה ניכר שאף ה'רב פעלים' הציבורי והאישי שלו הגיע מתוך ה'בן איש חי', כתיב 'בן איש חי וקרינן בן איש חיל', החיות שנהפכה לחיל ולפעולה, ועל כן מאוד לא סבל את הקרירות המצמיתה בכל צורה שהיא והכה את הארי ביום השלג [ואגב, בהקשר זה שמתי לב שאף במערכה האחרונה, בכל פעם שהתייחס לעניין הנסיונות של הממשלה לשנות את האופי של הציבור החרדי, לא היה מקלל או משתמש בביטויי שנאה ואף לא אומר רשעים וכדו', אלא תמיד היה אומר 'אחים טועים שבעומק חשכת הגלות שכחו אשר נקרא עליהם שם ישראל, שהקב"ה בחר בנו ונתן לנו את תורתו', ועם כל המלחמה היה היחס שלו אליהם כאל אחים מסכנים שטעו].

מאוד היה ניכר עליו איך שבכל דבר שהיה אומר הן בשיחות והן בשיעורים, שהרגשתו קודמת למעשיו ולדיבוריו, ובשיעורים מאוד היה משקיע לתת את ההרגש איך הגיע לדבר זה, ואיזה משמעות האירה לו כאן, ועל אף כל הסברות והקושיות והראיות שהיה מביא, היה ניכר שעיקר הדברים נאמרים בשפת הלב, ובה הם צריכים להיות מובנים [ונראה שאף הערצתו המרובה למרנא החזו"א הייתה מענין זה, וכמה פעמים שמעתי אותו אומר בשיחות, שמה שהחזו"א תמיד היה 'נמצא בסוגיא', משום שאת הכל חווה בנפשו, ואמר שזה כמו מי שטייל במקומות רבים ברחבי העולם, וזוכר את כל המקומות שהיה בהם לפרטי פרטיהם, וכששואלים אותו איך הוא זוכר את הכל, הוא אומר 'הייתי שם!'], וכך היה מרנא

ד. אולי המערכה האחרונה אכן לא הייתה טבעית לנפשו, והיא אשר אכן בסופו של דבר הדמימה את ליבו הטהור.

החזו"א בכל התורה. וסיפר לאאמו"ר שכשלמד אהלות ראה שהחזו"א עקף את כולם בהרבה מאוד, ושאל את הרב שך על זה, והרב שך אמר לו שזה מחמת שלמד תורה לשמה, ואמר לאבי שלא נראה לו שזה הסיבה 'וכי שאר האחרונים לא למדו תורה לשמה?'].

וכן מה שהיה מחובר להרבה סוגי מחשבה, ולהרבה סוגי אנשים גדולים, וכן היו מחוברים אליו הרבה סוגי תלמידים, וכל זה מחמת שהאדם הרגיל בהיותו מרגיש שני קצוות מחשבה או רגש שונים ומנוגדים, ימצא לעצמו את הפשרה, כמה לוקח מזה וכמה לוקח מזה, כאשר ממה שאינו לוקח הרי הוא צומת את החלקים הללו בנפשו, ואינו נותן להם ביטוי. לעומת זאת, אצל רבינו ראינו שהיה מרגיש סגנונות רבים יחד, ולא ניסה להכחות את אורם בנפשו, ונתן לכולם ביטוי מלא. כך, למשל, עם כל היותו דבוק בדרך הגר"א אף בענייני ההתנגדות לחסידות, היה נהנה אף מד"ת חסידיים והיו שגורים על פיו דברים מהבעש"ט או משאר גדולי החסידות. וכן, למרות שדרכו בלימוד הייתה פשטנית יותר היה נהנה מללמוד ולהעמיק בדברי חכמי ישראל הפלפלניים ההפוכים מדרך זו, ולמרות אהבת הקדושה והתמימות היה לו בצורה חזקה מאוד את החוש הער והביקורת, כמעט בצורה המחקרית, ואיחד בתוכו מעלות וסגנונות רבים 'מקבציאל', כשאינו בורר ומחליט בצורה סופית את דרכו [ועי' גם בהקדמה לספרו, מה שכתב נגד ענין זה שאדם קובע לעצמו 'דרך בלימוד'], אלא מתוך כל הדרכים שקיימות בליבו פעמים היה מכריע בזה ופעמים בזה, ודבר זה הוא הגורם העיקרי לכך שכמעט תמיד לא היה צפוי.

ואף בצורת חייו האישיים מאוד לא כפה על עצמו תבניות של 'גדול' וכדו', אלא מאוד חי והתנהג בצורה ספונטנית כפי הרגשתו, מכך שעד השנים האחרונות ממש היה יכול ללכת לים ולשחות יחד עם כולם, או לטייל ברחובות במרכז העיר או אפי' בשוק מחנה יהודה, או לרקוד עם הציבור בשמחת בית השואבה של תולדות אהרן, וזכרוננו שבילדותי הגיע אלינו יחד עם ר' יוסף פטרוף לשאול מחבת חלבית להכין חביתה... ואף בהנהגה ציבורית לא היה לו בעיה לשמש פעמים רבות בתפקיד כמעט של עסקן, ולא חשש מ'לא מתאים' וכו'. וכידוע אף בענייני הנאות העולם לא מנע עצמו מזה בדווקא כלל, ולא סבר מהענין שהתורה צריכה לחסום אפיקים ותכונות בנפש האדם, והבין שאם הקב"ה נטע באדם את תאוות

האכילה, הרי שלא היה זה ע"מ לדכא אותה, וזה נותן לו אף חיות במקומות אחרים ובעבודת ה', ומי שחוסם עצמו באלו, אף עסק התורה שלו ועבודת ה' שלו נהיים משמימים וקודרים, כפי שרואים הרבה, ואילו הוא שלא חסם עצמו כלל בנושאים אלו, תורתו ועבודת האלוהים שלו היו מלאי גוונים וצורות והתחדשויות באופן נדיר.

ואף כאשר עודד וכיוון בחורים במסילה העולה בית אל, כיוון אותם מאוד לפי רוחם, שיוציאו ויחשפו את הכוחות שבתוכם, ולא שישתעבדו לדרכים חיצוניות לנפשם, ובחור אחד סיפר לי שדיבר איתו מאוד באריכות שלא ינסה לחקות אף אחד מגדולי ישראל, ונתן לו כמה דוגמאות של ת"ח שהיו יכולים להיות יותר אם לא היו מתבטלים לגמרי לרבותיהם והיו מנסים להיות מה שהם, ועודד בזה אף דברים שלא היו לגמרי לרוחו.

ואסיים בזה בנושא הקשור באופיו שלענ"ד גם קשור לנקודות דלעיל, הנה ידוע שאף במידות וחסד בבאל"ח היה רגיש מאוד, והיה קשוב מאוד לצרת הזולת באופן נדיר מאוד, אך בכל אופן היו כאלו שהתעסקו עימו, ופעמים שמחמת התנהגותו הספונטנית יותר, נפגעו ממילה זו או מביטוי זה, או לפעמים מקפידה שהייתה נראית להם מעט מוגזמת, ויש כאלה הרואים בזה חיסרון, ותמהים על זה. אמנם נראה לי שזה קשור לסגנונו ואופיו הכללי, שבאמת מי שכל חייו לקח את התורה והמצוות והמוסר באופן שמדכא את נפש האדם, יתכן שלאחר שהרג את עצמו ואת חיותו, אז אכן נהפך לטכנוקרט הלכתי מוסרי, ואינו נוקף אצבע ואינו פולט מילה בלי חשבון מדוקדק [אם כי ודאי ישפוך מררתו ושלילת האדם על אחרים באופנים אחרים], ואכן ודאי יש בזה את המעלות של דרך זו, אך אין בזה את כל הרוממות והחידוש הבאים מנפש האדם, אין אור התורה מתגלה בזה, ואין התורה מתקשרת בזה לעצם החיים. אבל אם התורה היא דבר שמשתלב בחיים של האדם ומאיר אותם ומעצים אותם, אז אכן הנפש מתעצמת ו'אוריינת' קא מרתחא ביה', ופעמים יתכן שאף יפגע מזה אדם כל שהוא, ואין בדברים אלו כדי לדון על גופו של אמירה כזו או אחרת, שהרי בין כה אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אבל טוב לנו יותר מי שהוא 'אדם גדול' ופעמים שגדלות זו התנגשה במישהו אחר במעט, מ'גדול' שאינו 'אדם', ובאמת הוא היה חד בדרא ממש בהיותו 'אדם גדול', בשילוב המופלא שלו בין ה'אדם' לבין ה'גדול' - ובאמת אף

אצל האמוראים מצינו רבות כדברים האלו [עי' לדוגמא יבמות ט. כמדומה... שבת מג: רב אויא איקלע... ועי' תענית כ.: מעשה נורא מראבר"ש שאינו מוכן אלא לאחר שמוכן שיש לאדם רגשות של עצמיות ושל יופי בבריאה ובבנ"א, ואמנם שם זה הלך למקום לא ראוי, אך אינו מתיישב כלל עם צורת בנ"א שחיים בצורה טכנוקרטית מוסרית או הלכתית] ואף יעקב אבינו אם היה נהפך לטכנוקרט מוסרי, לא הייתה לאה מרגישה שנואה, אלא שסופו של דבר האדם הוא אדם, ומתוך זה הוא צריך לגדול, ולא ע"י הריגת רגשותיו.

יעזרנו אלוהינו, שתהא נחמתינו בכך שנשכיל למצות מידותיו אל קרבנו, בקדושה ובטהרה, בתורה באהבה וביראה, בחסד ובנשיאה בעול עם הפרט ועם הכלל, בחכמה ובדעת רחבה. אמן.

